

พระพุทธเจ้าชนะมารในปรัชญา 5 กระบวนทัศน์
Great Victory of the Lord Buddha over Mara
in Five Paradigms of Philosophy

พระครูปลัดสุราวุฒิ แสงมะโน

Phrakhrupalad Surawut Saengmano

พระปลัดวสันต์ ธีรวโร

Phrapalad Wasan Teerawaro

บัญชา ธรรมบุตร

Bancha Thammabut

แสงอาทิตย์ ไทยมิตร

Saengatit Thaimit

พระพจน์ กุมพล

Phra Photchanan Kumpon

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

Mahamakut Buddhist University, Isan Campus

E-mail: surawutsung@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 16 เมษายน 2563

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 15 ธันวาคม 2563

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 16 ธันวาคม 2563

บทคัดย่อ

พุทธวิธีชนะมารผ่านกระบวนทัศน์ทางปรัชญา 5 ยุค มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาเรื่องมาร 2. เพื่อศึกษาพระพุทธเจ้าชนะมาร และ 3. เพื่อศึกษาปรัชญา 5 ยุค ผลการศึกษาพบว่า มารหมายถึงเทวดาจำพวกหนึ่งที่มีใจบาปและในทางพระพุทธศาสนาหมายถึงผู้ทำให้ตายมี 5 จำพวก คือ ชนธมาร มารคือชั้น 5 กิเลสมาร มารคือความขุ่นมัวที่เกิดขึ้นในจิตใจของมนุษย์ อภิสังขารมาร มารคือสิ่งปรุงแต่งจิตใจไปต่างนานๆ มัจจุมาร มารคือความตาย และเทวบุตรมาร มารคือผู้ขัดขวางความดี ส่วนพระพุทธเจ้าชนะมารเป็นบทสวดสรรเสริญถึงชัยชนะอันยิ่งใหญ่ 8 ครั้งของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และปรัชญา 5 กระบวนทัศน์ คือกรอบแนวคิดของมนุษย์ที่ใช้ในการมองโลก รวมไปถึงระบบคิด วิธีคิดที่ใช้เป็นแนวทางการศึกษาวิจัยเรื่องใดเรื่องหนึ่งในทางปรัชญาเรียกว่ากรอบแนวคิดของคนในโลกแต่ละยุคตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้แก่กระบวนทัศน์ยุคดึกดำบรรพ์ กระบวนทัศน์ยุคโบราณ กระบวนทัศน์ยุคกลาง กระบวนทัศน์ยุคใหม่ และกระบวนทัศน์นวยุค

คำสำคัญ: พุทธวิธี, ชนะมาร, ปรัชญา 5 กระบวนทัศน์

ABSTRACT

The Buddhist Approaches of Victory over Mara through The Five Paradigms of Philosophy aimed 1) to study Mara 2) to study the Buddha's victory over Mara and 3) to study the five ages of philosophy. The results of this study were found that Mara means a

group of gods with evil minds and one who make one die in Buddhism. There are five types: Khandhamara – the Mara of the aggregates, Kilesmara – the Mara of defilement, Abhisankhara – the Mara of Karma-formations, Maccu-màra – the Mara as death and Devaputta-màra – the Mara as deity. The Buddha's victory over Mara is the chanting to praise the eight great victories of the Lord Buddha. And the five paradigms of philosophy were the conceptual framework of human beings used in the perspectives including the mind system and the way of thought used to be the guideline of research. In term of philosophy, the five paradigms of philosophy called the conceptual framework of people in each period of the world from the past until now were primitive paradigm, ancient paradigm, medieval paradigm, modern paradigm and post modern paradigm.

Key words: Buddhist Approaches, The Victory over Mara, The Five paradigms of Philosophy

1. บทนำ

คน หรือ มนุษย์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในโลกนี้เมื่อใด ยังไม่อาจสรุปได้ชัดเจน แต่เชื่อกันว่า มนุษย์เกิดขึ้นในโลกนี้เมื่อราว 2- 3 ล้านปีมาแล้ว มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตชนิด Homo sapiens ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษาละติน แปลว่า มนุษย์ผู้รู้ มนุษย์นั้นต่างจากสัตว์อื่น ๆ และได้ชื่อว่าเป็นสิ่งมีชีวิตชนิดเดียวที่มีปัญญารู้จักคิดอย่างมีเหตุผลเพื่ออธิบายที่มาที่ไปของสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ไม่ว่าจะเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ หรือวัตถุสิ่งของว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร ซึ่งเหตุผลประกอบนั้น ขึ้นอยู่กับความสามารถในการหาเหตุผล ความเชื่อทางศาสนา ผสมผสานกับจินตนาการของคนในสมัยนั้น ดังนั้น กรอบแนวความคิดหรือกระบวนทัศน์ของมนุษย์ในแต่ละยุคสมัย จึงแตกต่างกันไป และพบเห็นได้ในตำนานของคนแทบทุกชาติ ทุกศาสนา ความแตกต่างนี้เกิดขึ้นตามลัทธิ ความเชื่อ และความคิดของคนในยุคสมัยนั้น ๆ

ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า การได้เกิดเป็นมนุษย์เป็นของยากยิ่ง นับเป็นหนึ่งในความยาก 4 ดังปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ที่กล่าวว่า “ความได้อัตภาพเป็นมนุษย์ เป็นการยาก, ชีวิต ของสัตว์ทั้งหลาย เป็นอยู่ยาก, การฟังพระสัทธรรม เป็นของยาก การอุปบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นการยาก.” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 24, หน้า 33-35) หมายความว่า ความได้อัตภาพมนุษย์เป็นการยาก ชีวิตสัตว์ทั้งหลายเป็นอยู่ยาก การได้ฟังพระสัทธรรมเป็นของยาก การอุปบัติขึ้นของท่านผู้รู้ (พุทธะ) แสหาย เพราะเหตุที่ในโลกนี้ มีถึง 31 ภพภูมิ สัตว์ในอบายภูมิ และสัตว์เดรัจฉานมีจำนวนมากมายนับไม่ถ้วน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัตว์กลับมาเกิดในหมู่มนุษย์มีประมาณน้อย ส่วนสัตว์ที่ไปเกิดในกำเนิดอื่นจากมนุษย์มีมาก ถ้าจะเปรียบก็เหมือนฝุ่นที่ติดปลายเล็บของเรา กับฝุ่นในพื้นมหาปฐพี ที่เราแสดงแก่พวกเธอทั้งหลายอยู่เดี๋ยวนี้แหละ เพราะเหตุว่า การเกิดมาเป็นมนุษย์ได้ยากนัก ดังนี้แหละ พวกเธอทั้งหลายจึงไม่ควรประมาท” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย เล่ม 16 ข้อ 663-664, หน้า 298-299) จะเห็นได้ว่า กว่าที่จะได้เกิดมาเป็นมนุษย์ได้นั้น เป็นเรื่องที่ไม่ง่ายนัก และเมื่อได้ชีวิตมาแล้ว การดำเนินชีวิตให้เจริญรุ่งเรืองจนประสบผลสำเร็จมีความสุขทั้งกายและใจก็ยากยิ่งขึ้นไปอีก มนุษย์ต้องประสบกับความทุกข์ทั้งกายและใจอยู่เนือง ๆ ทั้งทุกข์ที่เกิดจากภายนอก และที่เกิดจากใจของตนเอง ทุกข์หรืออุปสรรคเหล่านี้ บางครั้งมนุษย์ก็รู้ถึงสาเหตุที่เกิดขึ้น และบางครั้งไม่รู้ว่ามีสิ่งเหล่านั้นเกิดขึ้นเพราะอะไร สิ่งซึ่งมองไม่เห็นเหล่านี้สร้างความหวาดกลัวขึ้นในใจของมนุษย์ตลอดมา มนุษย์พยายามหาเหตุผลมาเพื่อตอบคำถามของตนเอง เมื่อไม่อาจหาคำตอบถึงที่มาของสิ่งเหล่านั้นได้ ก็สมมุติความกลัวเหล่านั้นว่าเป็นสิ่งซึ่งมีรูปร่างน่าเกลียดน่ากลัว และพยายามหาหนทางหนีให้พ้น

จากสิ่งเหล่านั้นด้วยวิธีต่างๆ กัน เรียกสิ่งที่น่าหวาดกลัวเหล่านั้นว่า ยักษ์ มาร ซาตาน หรือผีร้าย ตามแต่จะคิดกันไป แต่บางคนก็ไม่เชื่อและปฏิเสธว่าสิ่งเหล่านั้นไม่มีอยู่จริง

2. แนวคิดเกี่ยวกับมาร

คำว่า “มาร” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน แปลว่า เทวดาจำพวกหนึ่ง มีใจบาปหยาบเข้า คอยกีดกันไม่ให้ทำบุญ ; ยักษ์ ในพระพุทธศาสนาหมายถึงผู้กีดกันบุญกุศลมี 5 อย่าง คือ ชันธมาร กิเลสมาร อภิสังขารมาร มัจจุมาร เทวบุตรมาร, โดยปริยายหมายถึงผู้ที่อุปสรรคขัดขวาง ส่วนคำว่า มาร หรือ ซาตาน ในทางคริสต์ศาสนา และศาสนาอื่นๆ ฝีมารหมายถึงสิ่งชั่วร้าย ที่ทำให้ชีวิตมนุษย์ตกต่ำ ทำในสิ่งที่ชั่ว หรือบาปต่าง ๆ

ส่วนคำว่า “พญามาร” พระญาณสังวร, สมเด็จพระสังฆราช ได้กล่าวถึง วสวัตติมารหรือ ปริณมิต วสวัตติมาราธิราช หรือคำไทยว่า พญามาราธิราช เป็นเจ้าแห่งมารทั้งหลาย ครองอยู่บนสวรรค์ชั้นที่ 6 คือ ชั้นปริณมิตวสวัตติ ตามคัมภีร์กล่าวว่า พญามารต้องการมีอำนาจครอบครองโลกและ ไม่ประสงค์ให้ใครทั้งนั้น บรรลุสมรรถผลนิพพาน กล่าวคือไม่ประสงค์ให้ใครประสบความสำเร็จหลุดพ้นจากกองกิเลส เช่น ตัณหา อุปาทาน หรือ ราคะ โทสะ โมหะ หรือหลุดพ้นไปจากกองทุกข์มี เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นต้น (พระญาณสังวร, สมเด็จพระสังฆราช, 2557, หน้า 162-167) นอกจากนี้ ในพระพุทธศาสนาคำว่า มาร ยังมีความหมายว่า เป็นผู้ทำให้ตาย มี 5 จำพวก คือ 1. ชันธมาร หมายถึง มารคือชั้น 5 หรือร่างกายของมนุษย์ที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป และเป็นไปตามกฎธรรมชาติหรือกฎของไตรลักษณ์ 2. กิเลสมาร มารคือความขุ่นมัวที่เกิดขึ้นในจิตใจของมนุษย์ ที่คอยขัดขวางความดี ได้แก่ความโลภที่ทำให้มนุษย์เป็นคนเห็นแก่ตัว เอาแต่ได้ คิดแต่จะกอบโกยผลประโยชน์ เป็นของตนโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง ชั่วดี หรือถูกผิด ความโกรธ ความพยาบาท ที่เปรียบเหมือนไฟคอยเผา ลนจิตใจมนุษย์ให้ร้อนรน หาความสุขไม่ได้ และความหลงคือความคิดผิด หลงผิด คิดเห็นชั่วเป็นดี ดีเป็นชั่ว ผิดเป็นถูก ถูกเป็นผิด เป็นต้น ซึ่งเป็นเหตุให้มนุษย์หลงทางกระทำความชั่วได้ง่าย 3. อภิสังขารมาร มารคือสิ่งปรุงแต่งจิตใจ ไปต่าง ๆ นานา ที่เกิดจากผลของกรรมที่ทำไว้ในอดีตชาติ กลับมาทำให้หลงผิดเป็นชอบ และคิดว่าเป็น “กำไรชีวิต” แต่เมื่อได้ถลำกระทำการสิ่งนั้นไปแล้ว กลับกลายเป็น “ขาดทุนชีวิต” และกลายเป็นอภิสังขารมารติดตามไปไม่รู้จบนั่นเอง 4. มัจจุมาร มารคือความตาย มนุษย์และสัตว์เกิดเท่าไร ตายเท่านั้น ไม่มีใครหนีพ้นความตายไปได้ ความตายไม่มีสัญญาเงื่อนไขบอกเหตุว่าจะมาถึงเมื่อใด วัตถุประสงค์ทุกอย่าง ที่สุดแล้วก็มิต้องแตกทำลายไป ไม่มีสิ่งใดอยู่คงที่ถาวรตลอดไปได้ ดังนี้ เป็นต้น 5. เทวบุตรมาร มารคือผู้ขัดขวางความดีคือความลุ่มหลงในโลภียะ จนไม่อาจปฏิบัติตนให้ถึงโลกุตตระ และถึงที่สุดแห่งทุกข์ได้นั่นเอง (พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตโต), 2545, หน้า 174) มารในความหมายทางพระพุทธศาสนา จึงไม่ได้มีแต่เพียงพญามารที่ขัดขวางการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า หรือเป็นอำนาจลึกลับ ดังที่คนในกระบวนทัศน์ยุคดึกดำบรรพ์ และยุคโบราณกลัวกันเท่านั้น แต่ยังมีมารอย่างอื่น ซึ่งเกิดขึ้นในใจของมนุษย์และเป็นโทษกับมนุษย์อีกหลายอย่าง แต่ละอย่างล้วนเป็นเครื่องปิดกั้นความดี และก่อให้เกิดความทุกข์กับมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุด มารทั้งหลายเหล่านี้ก็ล้วนแล้วแต่อยู่ภายใต้กฎของธรรมชาติ หรือในไตรลักษณ์เช่นกัน พระพุทธเจ้าจึงทรงสั่งสอนให้สาวกของพระองค์กำจัดให้สิ้นไป การจะกำจัดมารเหล่านี้ไปได้ก็คือการปฏิบัติตามอริยมรรค 8 หรือในไตรสิกขา 3 เท่านั้น จึงจะพ้นจากบ่วงมารได้อย่างแท้จริง ดังพุทธพจน์ในมรณธรรมสูตรความว่า “ภิกษุใด เจริญศีล สมาธิ และปัญญาดีแล้ว ภิกษุนั้นก้าวล่วงบ่วงแห่งมารได้แล้ว ย่อมรู้เรื่องคุณพระอาทิตย์ ฉะนั้น ฯ” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 237, หน้า 244-245)

สรุปความว่า คำว่า มาร หมายถึงสิ่งไม่ดี ความชั่วร้าย (บาป) หรือ อุปสรรคขัดขวางสิ่งดีงาม (บุญ) ที่จะเกิดขึ้นในชีวิตมนุษย์นั่นเอง ดังนั้น เมื่อเกิดสิ่งใดที่เป็นอุปสรรคขัดขวาง หรือเป็นสิ่งชั่วร้าย คนก็มักจะเรียกสิ่งเหล่านั้นว่ามาร เช่น มารคหอย แปลว่า ผู้ขัดผลประโยชน์ที่จะพึงมีพึงได้ มารสังคม แปลว่าผู้เป็นภัยต่อ

สังคม มารหัวชน ลูกที่เกิดมาโดยที่ไม่ปรากฏว่าใครเป็นพ่อ หรือไม่มีใครรับเป็นพ่อ เป็นลูกซึ่งทั้งพ่อและแม่ไม่ต้องการ เป็นต้น (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2530, หน้า 642) มารจึงเป็นตัวแทนของความชั่วร้าย โขคร้าย บาปเคราะห์ หรือศัตรูที่จะมาทำลายความดี หรือความสุขของมนุษย์ทั้งหลาย

3. พระพุทธเจ้าขณะมาร

ในพุทธชยมงคลคาถา (พาหุงฯ) มีอยู่ว่า “พาหุงสะหัสสะมะภินิมิตเตสาธุธัมมคฺคา ครีเมชะลฺงอุทิตะโฆระ สะเสนะมารัง ทานาหิธัมมะวิธินาชิตะวามฺโนโท ต้นเตชะสาภาวะตุเตชะยะมังคะลาณิฯ” สันนิษฐานว่า ผู้ประพันธ์คาถานี้คือพระมหาพุทธสิริเถระซึ่งรจนาคัมภีร์ฎีกาพาหุง ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และประพันธ์ในราว พ.ศ. 2006 คาถานี้เดิมชื่อว่า “บทถวายพรพระ” เพราะแต่งถวายพระเจ้าแผ่นดินขณะศึก (สุภาพรรณ ฦ บางช้าง, 2533, หน้า 301-302)

พระคาถานี้มีทั้งหมด 8 บท เป็นบทสวดสรรเสริญถึงชัยชนะอันยิ่งใหญ่ 8 ครั้งของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หนึ่งในชัยชนะเหล่านั้นก็คือ พระพุทธองค์ ทรงมีชัยชนะต่อพญามารและเสนามารที่ยกทัพมาเพื่อขัดขวาง การตรัสรู้ของพระองค์ ที่ควงไม้ศรีมหาโพธิ์ ในวันตรัสรู้ นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงเอาชนะมารต่าง ๆ อีกคือ ชนะอาฬวกยักษ์ ช้างนาฬาคีรี โจรองคฺคิลมาล นางฉิณฺณจมาณวิกา สัจจนิครนถ์ นันโทปนันทนาคราช และ ท้าวผกาพรหม มารในที่นี้ไม่จำเป็นต้องเป็นมารจริง ๆ แต่เป็นสัญลักษณ์แทนกิเลส คือ โลภ โกรธ หลง และ พระพุทธองค์ทรงเอาชนะผู้มีกิเลสทั้งหลายเหล่านั้นได้ด้วยพุทธบารมีที่พระองค์ทรงสั่งสมมา จึงเป็นที่มาของคำว่า พระพุทธเจ้าขณะมาร นั่นเอง แต่ชัยชนะเหล่านี้ก็ทำให้เชื่อว่าเกิดจากอภินิหารของพระพุทธเจ้าด้วย ต่อมา เมื่อความคิดของมนุษย์เปลี่ยนไป ความเชื่อที่เคยยึดถือกันมานานก็เกิดมีข้อสงสัยขึ้น เพราะคนส่วนหนึ่ง เริ่ม “ไม่เชื่อ” ว่าพระพุทธเจ้าจะทรงชนะเหล่ามารจำนวนมากนั้นได้อย่างไรกัน การที่จะอธิบายปัญหานี้ เราจึงควรทราบกรอบแนวคิดของมนุษย์ในแต่ละยุคสมัยด้วยว่าคนแต่ละยุคคนั้น มีความเชื่อในเรื่องอภินิหาร เหล่านี้ในแง่มุมใดอย่างไรบ้าง

4. ปรัชญา 5 กระบวนทัศน์

คำว่ากระบวนทัศน์ (Paradigm) หมายถึงกรอบแนวคิดของมนุษย์ หรือกรอบความคิดหรือแนวทางทั่วไปที่ใช้ในการมองโลก หรือหมายถึง ระบบคิด วิธีคิด หรือแบบของการคิดที่ใช้เป็นแนวในการศึกษาวิจัยเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือเป็นแนวในการจัดระบบในสังคม (ราชบัณฑิตยสถาน.พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2542, หน้า 45) กรอบแนวคิดนี้เป็นความเชื่อพื้นฐาน ที่เกิดขึ้นในจิตใจของมนุษย์ทุกคน แตกต่างกันตามเพศ วัย สิ่งแวดล้อม การศึกษาอบรม และการตัดสินใจเลือกของแต่ละบุคคล ในทางปรัชญาเรียกว่ากรอบแนวคิดของคนในโลกแต่ละยุคตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันว่า “ปรัชญา 5 กระบวนทัศน์” อย่างไรก็ตาม ความคิดเห็นที่ แตกต่างกันไปในแต่ละยุคสมัย หรือแม้แต่ในยุคสมัยเดียวกันที่อาจจะมีความเชื่อ ความคิดที่แตกต่างกันก็ได้ ขึ้นอยู่กับการศึกษา สภาพสังคม และกระบวนทัศน์ของแต่ละคนด้วย พัฒนาการความคิดของมนุษย์ 5 กระบวนทัศน์นั้นมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ (กิริติ บุญเจือ, 2545, หน้า 13-15)

1. กระบวนทัศน์ยุคดึกดำบรรพ์ (Primitive Paradigm) กระบวนทัศน์แบบนี้เกิดขึ้นกับมนุษย์ดึกดำบรรพ์ คงจะหลังจากที่มนุษย์อุบัติขึ้นในโลกนี้ได้ไม่นานนัก สันนิษฐานว่า ปรัชญาดึกดำบรรพ์มีมาไม่ต่ำกว่า 2 - 3 ล้านปีมาแล้วหรือมากกว่านั้น เป็นช่วงระยะเวลาที่มนุษย์ยังอยู่กับธรรมชาติ ป่าเขา และถ้ำ โดยมีชีวิตคลุกคลีอยู่กับธรรมชาติ และโดนภัยธรรมชาติคุกคามอยู่เป็นนิจเมื่อมีภัย ก็หนีด้วยสัญชาตญาณเช่นเดียวกับ สัตว์ แต่มนุษย์ต่างจากสัตว์ตรงที่คิดเป็น ดังนั้น ภายหลังเมื่อพ้นภัยแล้ว ก็พยายามหาคำตอบให้ตนเองว่า ภัยธรรมชาติเหล่านั้นมาจากไหน และจะแก้ไขอย่างไร โดยคำตอบก็สรุปเอาว่า ภัยธรรมชาติและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นเกิดจากอำนาจลึกลับที่แฝงอยู่ในธรรมชาติ ที่ตนมองไม่เห็น และจะพ้นภัยเหล่านั้นได้ด้วยการเอาใจ หรือตอบสนองความต้องการของสิ่งลึกลับที่มองไม่เห็นนั้น จึงควรปฏิบัติตนด้วยการทำดีในโลกนี้ไว้ โลกหน้าก็

จะดีไปเอง แนวคิดนี้จึงเป็นที่มาของความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ เทพเจ้าต่างๆ อำนาจลึกลับ ภูตผี ปีศาจ ตลอดจนเชื่อเรื่องการบวงสรวงบูชา การทรงเจ้าเข้าผี เสี่ยงเซียมซี และการประกอบพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ต่างๆ แนวคิดและกระบวนทัศน์นี้ไม่ได้หายไปไหน ยังคงยึดถือสืบทอดกันต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้ ในสังคมมนุษย์บางแห่ง แม้กระทั่งในสังคมไทยชนบทก็ยังคงมีกระบวนทัศน์แบบนี้อยู่มากมาย และแม้แต่เฉพาะสังคมไทยเท่านั้นที่มีความเชื่อเช่นนี้ สังคมของประเทศอื่นก็มีเช่นเดียวกัน เช่น ซาตาน วูดู แม่มด หมอผี เป็นต้น สาเหตุที่สังคมไทยในปัจจุบัน ยังคงมีความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติอยู่นั้น อาจเป็นเพราะคนในสังคมนั้น ไม่ได้ถูกฝึกให้ใช้สติปัญญาพิจารณาพิเคราะห์เหตุและผล แต่ถูกฝึกหรือสอนมาให้ยอมรับในสิ่งที่มีอยู่ โดยปราศจากการตั้งคำถาม ดังนั้น ในสังคมพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาหมู่บ้านคู่มืองของไทย จึงมีความเชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์ของพระพุทธรูปอยู่มาก ในฐานะที่พระพุทธรูปทรงเป็นศาสดา และเป็นสิ่งเคารพยกย่องที่สูงที่สุดของชาวพุทธ กระบวนทัศน์เกี่ยวกับเรื่องอิทธิฤทธิ์เหล่านี้จึงได้รับการยอมรับและเชื่อถือกันต่อมาจากรุ่นสู่รุ่นอย่างชนิดไม่มีข้อสงสัยใดๆ เลย เรียกว่าหากใครคิดต่าง หรือสงสัยก็จะเป็นเรื่องแปลกของสังคมนั้นทันที ดังนั้น บทสวดพุทธชยมงคลคาถา ที่นิยมสวดกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ ก็เพราะเชื่อมั่นในอิทธิฤทธิ์ของพระพุทธรูปที่ทรงเอาชนะเหล่ามารทั้งหลายได้ หรือสวดเพื่อสรรเสริญพระคุณและชัยชนะของพระพุทธรูปที่ทรงมีต่อพญามาร มนุษย์ และ อมนุษย์ ผู้เป็นอุปสรรคทั้งหลายของพระองค์ หรือเพื่อเป็นการเอาใจอำนาจลึกลับสิ่งที่มองไม่เห็น และเป็นกระบวนทัศน์ที่แสดงออกผ่านพฤติกรรมของมนุษย์ อันเป็นความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติโดยไม่สนใจถึงเหตุและผลใดๆ เลย

ส่วนในศาสนาอื่นที่เป็นศาสนาเทวนิยม ก็มองพระพุทธรูปไม่แตกต่างไปจากพระเจ้าที่ตนนับถืออยู่ในฐานะที่เป็นศาสดาของศาสนาหนึ่ง ประกอบกับความเชื่อในพระเจ้าของศาสนิกเหล่านั้นคือเชื่อว่าพระเจ้าสามารถดลบันดาลทุกสิ่งทุกอย่างได้ ดังนั้น อิทธิฤทธิ์ของพระพุทธรูปที่ทรงชนะมารจึงเป็นเรื่องปกติธรรมดา และไม่แตกต่างไปจากความสามารถของพระเจ้าในศาสนาของตนจะทำได้เช่นเดียวกัน ความเชื่อเช่นนี้จึงยังคงเป็นกระบวนทัศน์ที่ยังคงพบเห็นได้ในปัจจุบันเสมอๆ

2. กระบวนทัศน์ยุคโบราณ (Ancient Paradigm) กระบวนทัศน์นี้ยึดเอากฎของโลกเป็นหลัก เพราะเชื่อว่าความสำเร็จอยู่ที่การทำตามกฎของโลกเป็นสำคัญ จึงต้องพยายามค้นคว้าให้รู้กฎของโลกและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด แม้จะไม่เข้าใจเหตุผลก็ไม่ใช่ไร ถ้าทำแล้วได้ผลก็ให้ปฏิบัติตามนั้น ดังนั้น ในการนับถือศาสนาก็เช่นกัน ก็เชื่อว่าเทพเจ้าทั้งหลายล้วนแต่ต้องเดินตามกฎ และช่วยมนุษย์ตามกฎของโลกคือเชื่อว่าโลกมีกฎเกณฑ์และมนุษย์เราควรเรียนรู้กฎเกณฑ์เพื่อแสวงหาความสุขในโลกนี้ ความเชื่อเช่นนี้ จึงเป็นความเชื่อที่หวังสิ่งตอบแทนกลับมาเช่นเดียวกัน การบูชาและการบวงสรวงก็เพื่อให้เกิดผลประโยชน์กับตนเอง และเชื่อว่า ถ้าได้รับสิ่งที่ดีในโลกนี้ ก็จะได้รับสิ่งที่ดีในโลกหน้าเช่นเดียวกัน (กิริติ บุญเจือ, 2545, หน้า 15-17) และในยุคนี้เอง พระพุทธรูปได้ประดิษฐานพระพุทธรูปศาสนาขึ้น และทรงสอนว่า เอกภพและทุกสิ่งในเอกภพเดินตามกฎธรรมชาติ หรือกฎธรรมะ คือไตรลักษณ์ ไตรลักษณ์หมายถึงลักษณะทางธรรมชาติ 3 ประการที่พระพุทธรูปทรงเห็นธรรมชาติ และนำมาสอนให้มวลมนุษย์เข้าใจ ได้แก่ 1. อนิจจัง หมายถึง ความเป็นของไม่เที่ยง ไม่จีรังยั่งยืน ไม่แน่นอน สรรพสิ่งในเอกภพนี้ไม่ว่าจะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรม หรือแม้แต่วัตถุของพระพุทธรูปเองก็อยู่ในกฎเกณฑ์เดียวกัน 2. ทุกขัง หมายถึง ความเป็นทุกข์ ทนอยู่ในสภาพเดิมต่อไปอีกไม่ได้ จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาวะอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้ในความสุขเองก็มีทุกข์แฝงอยู่ด้วย 3. อนัตตา หมายถึง ความไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน ความไม่มีอะไร ไม่ใช่เราไม่ใช่ของเรา หรือความไม่มีตัว ไม่มีตน ซึ่งไม่ได้หมายความว่าไม่มีตัวไม่มีตนทางกายภาพ แต่แปลว่าสิ่งต่างๆ ที่เรียกว่าเป็นตัวเป็นตนนั้น เป็นเพียงสิ่งสมมุติทั้งสิ้น

กฎของไตรลักษณ์นี้ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "สามัญลักษณ์" กล่าวคือ ไม่ว่าพระพุทธรูปจะอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม หลักทั้งสามนี้ ก็คงมีอยู่เป็นธรรมดาและเป็นธรรมชาติของเอกภพอยู่แล้ว พระพุทธรูปเป็นแต่เพียงผู้ทรงค้นพบ และนำมาเปิดเผยแสดงแก่เวไนยสัตว์ทั้งหลายเท่านั้น

เมื่อคำสอนทางพุทธศาสนาแสดงให้เห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างในเอกภพนี้มีกฎเกณฑ์ และต้องเดินตามกฎเกณฑ์เหล่านั้น ความเชื่อในเรื่องของอภินิหารซึ่งเป็นกระบวนทัศน์ในยุคดึกดำบรรพ์ของมนุษย์ในยุคนี้แม้จะยังคงมีอยู่เหมือนเดิม แต่มีความพยายามที่จะค้นหาเหตุผล ว่าเพราะอะไรจึงเป็นเช่นนั้น แต่แม้จะไม่เข้าใจเหตุผล แต่ถ้าทำแล้วได้ผลก็ยังคงปฏิบัติไปตามนั้น ส่วนที่แตกต่างออกไป นอกจากความพยายามที่จะค้นหาเหตุผลก็คือการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์เหล่านั้นเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนต้องการมากขึ้นคือเพื่อให้เกิดความสุข ความมั่นใจ หรือกำลังใจที่ยังคงพึ่งพาอำนาจลึกลับคืออภินิหารของพระพุทธรูปที่ตนมองไม่เห็น จะเห็นได้จากนำบทสวดพุทธชยมงคลคาถามาใช้เป็นบทสวดเพื่อป้องกันอันตรายทั้งหลาย และเพื่อเป็นกำลังใจที่จะเอาชนะศัตรูหรืออุปสรรคต่างๆ ในชีวิตด้วยโดยถือเคล็ดเอาจากการที่พระพุทธรูปทรงพระนามารัตน ที่เห็นได้ชัดก็คือพิธีกรรมสมัยโบราณตามตำราพิชัยสงคราม ที่จะมีการทำพิธี “โซลนทวาร” ซึ่งนิยมทำทั้งพิธีหลวงและพิธีราษฎร์ โดยทำเป็นประตูที่สร้างขึ้นชั่วคราวสำหรับใช้ในพิธีกรรมที่เป็นสิริมงคลและขจัดความอัปมงคลแก่ผู้ที่เดินทางผ่าน การประกอบพิธีโซลนทวารที่เป็นพิธีหลวงนั้น จัดขึ้นในโอกาสที่สำคัญ 3 วาระ คือ (1) ในการยกทัพออกจากเมืองเพื่อไปทำศึกสงคราม ทำให้เกิดขวัญและกำลังใจในการรบเอาชนะข้าศึกศัตรู (2) ในการรับกองทัพที่ได้ชัยชนะกลับมาเพื่อขจัดอุปัทวันตราย ขับเสนียดจัญไร วิญญาณข้าศึกไม่ให้ติดตามตัวทหาร เครื่องศาสตราวุธ ช้างม้าเข้ามาในเมือง และเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ทหารที่กลับมา (3) ในการรับช้างสำคัญเข้าเมืองเพื่อสมโภชช้างเผือกตลอดการเดินทาง ก่อนจะประกอบพิธีสมโภชขึ้นระวางในเมืองหลวง โดยทำเป็นประตูป่า ชุมประตูประดับด้วยกิ่งไม้สด ๆ และให้ทหารในกองทัพลอดประตูนี้ ซึ่งแต่เดิมมีเฉพาะพิธีพราหมณ์ โดยให้พราหมณ์คู่หนึ่งนั่งบนร้านสูงสองข้างประตู ทำพิธีสวดพระเวท ประพรมน้ำมนต์เพื่อเป็นสิริมงคลแก่กองทัพ ต่อมาได้เพิ่มพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาด้วย โดยให้พระสงฆ์สวดพุทธชยมงคลคาถา สรรเสริญคุณพระพุทธรูปเจ้าชนะมารแล้วประพรมน้ำมนต์แก่ทหารที่ลอดชุมประตูด้วย เมื่อเสร็จศึกสงครามแล้ว ก็ต้องผ่านพิธีโซลนทวารอีกครั้ง เพื่อกันเสนียดจัญไร แก่และกันภูติผีปีศาจที่อาจติดตามมาจากสนามรบเป็นพิธีการที่บำรุงขวัญทหารผ่านศึกไม่ให้เสียขวัญจากการสงคราม (ปิยรัตน์ อินทร์อ่อน, 2552, หน้า 62)

ส่วนแนวคิดตะวันตกนั้นก็มีการค้นหาถึงที่มาถึงปฐมธาตุของโลก หรือการแสวงหาคำตอบว่าโลกเกิดขึ้นได้อย่างไร ในเรื่องของโลกนั้น พระพุทธรูปทรงบอกว่าเป็นอจินไตยแปลว่าสิ่งที่ไม่ควรจะไปคิด เพราะไม่เกิดประโยชน์อะไร พระพุทธรูปทรงมุ่งเน้นในเรื่องของการพ้นทุกข์ เพื่อเข้าถึงสุขที่แท้จริงมากกว่า ดังนั้น พระพุทธรูปจึงไม่ได้กล่าวอะไรไว้มากในเรื่องของโลก ส่วนเรื่องอจินไตยที่พระพุทธรูปบอกไม่ให้ไปคิดนั้นมีอยู่ 4 ประการคือ (1) พุทธวิสัย คือคุณสมบัติและความสามารถของพระพุทธรูป เพราะทรงเป็นสัพพัญญู (2) ญาณวิสัย คือสิ่งที่รู้ได้ด้วยญาณ (3) กรรมวิสัย วิชาของกรรมซึ่งทำให้เกิดผลต่างๆ ในชีวิต และ (4) โลกวิสัย ที่มาที่ไปของสิ่งที่ใหญ่โต เช่นโลกและจักรวาล เป็นต้น เพราะความรู้เหล่านี้ไม่เกี่ยวกับการบรรลุมรรคผล

ดังนั้น การแสวงหาเหตุผลของอภินิหารที่พระพุทธรูปทรงพระนามารัตน ที่ปรากฏเห็นได้ในพุทธชยมงคลคาถาบทนี้ ก็คือความดีหรือข้อธรรม อันเป็นพุทธวิธีที่พระพุทธรูปทรงใช้เพื่อเอาชนะมาร มนุษย์ และอมนุษย์ทั้งหลาย มิใช่ได้มาด้วยอภินิหารหรืออิทธิปาฏิหาริย์ดังที่เชื่อถือกัน ดังนี้ 1. ทรงชนะสวตติมาราธิราช และเหล่ามารทั้งหลายที่มาขัดขวางการตรัสรู้ของพระองค์ ด้วยการนั่งถึงบาร์มี 10 ทศที่พระพุทธรูปทรงบำเพ็ญมาทั้งหมด ได้แก่ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขา 2. ทรงชนะอาฬวกะยักษ์ ผู้มีจิตหยาบกระด้าง ด้วยขันติธรรม 3. ทรงชนะช้างนาฬาคีรีที่ตกมันและดุร้าย

ด้วยเมตตาธรรม 4. ทรงชนะโจรองคฺคิลมาล ผู้มีฝีมือเก่งกล้า และถือดาบวิ่งไล่ฟันพระองค์ด้วยอิทธิฤทธิ์ 5. ทรงชนะนางจิญจมาณวิกา ที่ใส่ร้ายพระองค์ ด้วยการสันติธรรม 6. ทรงชนะนิครนถ์ ผู้ไม่มีสัจจะ และมีใจที่มืดบอด ด้วยปัญญา 7. ทรงชนะนนโทปนันทนาคราช ผู้เป็นพาล ด้วยอุปเท่ห์วิธี คือใช้อุบายบอกให้พระโมคคัลลานะนิมิตกายเป็นพญานาคไปปราบนนโทปนันทนาคราช เป็นการใช้อุทฺธสิสุทฺธิ 8. ทรงชนะท้าวผกาพรหมผู้มีฤทธิ์ และมีทิวาธิที่ผิด ด้วยญาณเทศนา คือเทศน์ในสิ่งที่ถูกใจ

ความดีที่ทรงกระทำเหล่านี้ ก็คือความดีที่ทรงนำมาเป็นหลักธรรมสั่งสอนสาวกทั้งหลาย หาใช่อภินิหารหรือปาฏิหาริย์ที่ทุกคนมองไม่เห็น เพราะพระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงยินดีกับอภินิหารหรือปาฏิหาริย์ หมายถึง อภินิหารหรือการแสดงฤทธิ์ พระองค์จะทรงใช้ก็ต่อเมื่อจำเป็นเท่านั้น และไม่ทรงยินดีกับอาเทศนาปาฏิหาริย์ คือการทนายใจบุคคลอื่น เพราะทรงเห็นว่า จะมีทั้งคนเชื่อและคนไม่เชื่อ ซึ่งจะทำให้เกิดการพุ่มเถียงทะเลาะกัน จึงได้ทรงชี้แจงความหมายและคุณค่าของอนุศาสน์ปาฏิหาริย์ ซึ่งหมายถึงปาฏิหาริย์คือคำสอนที่เป็นจริง สอนให้เห็นจริง และนำไปปฏิบัติได้ผลสมจริง เอามาใช้ปฏิบัติเป็นให้ประโยชน์ ประจักษ์แจ้งแก่ตนเอง จนถึงที่สุดทุกข์ อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนานั้นเอง (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย เล่ม 9 ข้อ 338-349, หน้า 306-329) กระบวนทัศน์ยุคโบราณของมนุษย์ ในการหาเหตุผลหรือที่มาของอภินิหารหรือปาฏิหาริย์เหล่านั้น จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการแสวงหากฎเกณฑ์ของชีวิตเพื่อหาสัจธรรมและเพื่อการหลุดพ้นจากทุกข์ภัยในชีวิตมนุษย์ในยุคต่อมา

3. กระบวนทัศน์ยุคกลาง (Medieval Paradigm) เป็นกระบวนทัศน์เชิงนามธรรม มุ่งแสวงหาสัจจะ และเรื่องราวของชีวิต เพื่อตอบปัญหาว่า กำเนิดของคนมาจากที่ไหน และสิ้นสุดที่ใด คุณค่าของชีวิตคืออะไร กระบวนทัศน์สมัยกลาง เกิดในยุคที่คนต้องการแสวงหาความจริงในชีวิต จึงเป็นต้นกำเนิดของหลายศาสนาในโลก ที่สามารถจะตอบปัญหาและเรื่องราวเกี่ยวกับ ปรัชญา สัจจะชีวิต โลก อนิจจัง และให้ความสำคัญกับนักปราชญ์ กับการแสวงหาความรู้ที่แท้จริงของชีวิต (กิริติ บุญเจือ, 2545, หน้า 17- 18) เพราะเชื่อว่าความสุขในโลกนี้ไม่สมบูรณ์แบบและไม่ถาวร ส่วนความสุขแท้และถาวรมีอยู่ในโลกหน้าเท่านั้น จึงต้องใช้ชีวิตอันจำกัดและสั้นในโลกนี้ เป็นเรื่องที่กระทำเพื่อแสวงหาความสุขแท้ถาวรในโลกหน้า ผู้ที่ยึดมั่นในความคิดเช่นนี้ จึงสละโลกไปบำเพ็ญพรตกันมาก ในขณะเดียวกัน ความเชื่อแบบกระบวนทัศน์ยุคดึกดำบรรพ์และกระบวนทัศน์ยุคโบราณก็ยังคงมีอยู่ จึงทำให้นักคิดและพฤติกรรมการแสดงออกของมนุษย์ในยุคกลางนั้นมีปรัชญาทั้ง 3 แบบปนกันไป ในยุคนี้ศาสนาคริสต์ (ค.ศ.28) และศาสนาอิสลาม (ค.ศ. 622) ได้อุบัติขึ้น และด้วยความเป็นศาสนาเทวนิยมของทั้งสองศาสนา นี้คือมีความเชื่อและศรัทธาในพระเจ้า และเชื่อกันว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลก และทุกสิ่งทุกอย่างในโลก รวมถึงดลบันดาลให้เกิดความเป็นไปต่าง ๆ นานาในชีวิตมนุษย์ แนวคิดหรือกระบวนทัศน์ของศาสนิกชนทั้งคริสต์และอิสลามจึงยังคงเป็นกระบวนทัศน์ของยุคโบราณอยู่ ควบคู่ไปกับกระบวนทัศน์ยุคกลางซึ่งเติบโตอยู่ในชมพูทวีปในเวลานั้น

ในยุคกลางนี้ เป็นช่วงที่พระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ๆ แพร่หลายไปทั่วโลกและปรัชญาทางศาสนาเกิดขึ้นมากมาย กระบวนทัศน์ของคนในยุคกลางนี้ จึงมุ่งที่จะแสวงหาปรัชญา สัจจะของชีวิต โลก อนิจจัง การแสวงบุญของนักบุญต่างๆ การสละความสุขในโลกิยะ เพื่อไปสู่ความพ้นทุกข์ที่แท้จริง มากกว่าที่จะแสวงหาความสุขในโลกปัจจุบัน ดังนั้น ความเชื่อในเรื่องของอภินิหารพระพุทธเจ้าขณะมาร จึงมองไปที่เหตุที่ทำให้ชนะพญามาร และมารอื่นๆ ไปพร้อมกัน ทำให้เกิดผู้มีดวงตาเห็นธรรม และผู้บรรลุธรรมขั้นต่าง ๆ และสามารถหลุดพ้นจากความทุกข์ได้อย่างแท้จริงเป็นจำนวนมากมาย เมื่อได้เข้าถึง และมีปัญญารู้แจ้งในสัจธรรมนั้น ความเชื่อในอภินิหารต่างๆ ของบุคคลเหล่านี้ก็หมดไป เพราะมีสิ่งอื่นที่ดีกว่า ส่วนผู้ที่ยังไม่อาจเข้าถึงสัจธรรมนั้น ก็ยังคงอาศัยความเชื่อแบบเดิมๆ เพื่อเป็นกำลังใจต่อไป

4. กระบวนทัศน์ยุคใหม่ (Modern Paradigm) มนุษย์เชื่อว่าโลกมีกฎเกณฑ์ และสามารถพิสูจน์ได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ มีการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งต่างๆ ขึ้นมากมายเพื่ออำนวยความสะดวกให้มนุษย์ จนแทบจะกล่าวได้ว่าวิทยาศาสตร์แก้ปัญหาทุกอย่างของมนุษย์ได้ ในด้านศาสนา หากศาสนาใดสามารถพิสูจน์ได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ก็เป็นที่น่าเชื่อถือ มีการนำเอาวิธีการทางเหตุผลมาอธิบายเพื่อยืนยันคำสอนในศาสนาที่ตนนับถือ รวมไปถึงแนวคิดที่เป็นกระบวนทัศน์แบบจักรกล และวัตถุนิยม กระบวนทัศน์นี้มองโลกและองค์ประกอบทุกอย่างในโลกและจักรวาลเป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งต้องมีการพิสูจน์เพื่อแสดงข้อเท็จจริงให้ประจักษ์ เช่น วัตถุ ประกอบขึ้นจากหน่วยย่อยคือโมเลกุล และอะตอม ร่างกายกับจิตไม่เกี่ยวข้องกัน มนุษย์เป็นเพียงสัตว์สังคมที่ประกอบกันขึ้นเพียงเพื่อสืบเผ่าพันธุ์ วัฒนธรรมทางสังคมเริ่มเข้าสู่วัฒนธรรมจักรกล และเชื่อว่าวัฒนธรรมอัตโนมัติจะสร้างสังคมให้เกิดความสงบเรียบร้อย ในขณะที่เดียวกัน ก็มุ่งสนองความต้องการของมนุษย์ เพื่อนำสังคมไปสู่อุตสาหกรรม และเทคโนโลยี และการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์จะช่วยให้มีชีวิตที่มีความสุขได้ในปัจจุบันนี้ มิใช่โลกหน้าดังที่เคยเชื่อกันมาในยุคกลาง

สังคมตะวันตกในยุคนี้ได้เกิดขบวนการความคิดที่มีอิทธิพลมากในวรรณคดีทั่วยุโรปและทั่วโลก คือ ขบวนการพุทธิปัญญา (enlightenment movement) นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติที่กระแสความคิดหนึ่งเกิดขึ้นและขยายไปทั่วโลกภายในเวลาเพียง 10 ปี ผู้ที่โด่งดังที่สุดในขบวนการพุทธิปัญญานี้ ได้แก่ วอลแตร์ ชาวฝรั่งเศส (Voltaire) และนักปรัชญาสำคัญๆ เช่น อลองแบร์ต (Alembert), ดิดโรต์ (Diderot), มงเตสกีเอร์ (Montesquieu) ด้วย ขบวนการนี้พยายามใช้วรรณคดีในรูปแบบต่างๆ เผยแพร่หลักการที่ว่า “เราเชื่อได้เฉพาะประสบการณ์และความจริงที่พิสูจน์ได้จากประสบการณ์เท่านั้น” ความรู้ทุกอย่างนอกเหนือไปจากนี้เป็นความงมงายซึ่งจะต้องขจัดออกไปจากความคิดของมนุษย์ให้สิ้นซาก เพราะขัดขวางความก้าวหน้าของมนุษยชาติส่วนรวม คือการจัดความคิดเรื่อง ศาสนาในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งศาสนาและศีลธรรมที่อ้างอำนาจเหนือธรรมชาติด้วย อย่างไรก็ตาม ขบวนการนี้ถือคติแก้ไขความคิดด้วยความคิด ไม่นิยมและไม่เห็นชอบกับวิธีการรุนแรง ไม่ว่าเพื่อจุดหมายอันใดทั้งสิ้น ความคิดนี้ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก (กิริติ บุญเจือ 2545, หน้า 18-20)

กระบวนทัศน์ของขบวนการพุทธิปัญญานี้ ถูกคัดค้านโดยนักปรัชญาชาวเยอรมัน ชื่อ เอ็มมานูเอล คานท์ ให้ความเห็นว่า ขบวนการพุทธิปัญญากำลังทำลายศีลธรรม และศาสนา ด้วยคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ เพราะคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์สามารถพิสูจน์ได้เป็นรูปธรรม และ เนื่องจากคานท์ เป็นผู้ที่มีความศรัทธาเคร่งครัดต่อศาสนา จึงหาทางออกว่า คณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์เป็นเรื่องของข้อเท็จจริงและกฎ ส่วนศีลธรรมและศาสนาเป็นเรื่องของคุณค่าทางจิตใจ อย่างไรก็ตาม ความเชื่อในเรื่องพระเจ้ามีอยู่ และพระเจ้าสมบูรณ์อย่างที่สุด

จะเห็นได้ว่า กระบวนทัศน์ในยุคใหม่นี้ แม้จะยังคงเชื่อในเรื่องของพระเจ้า แต่ไม่เชื่อในสิ่งที่พิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ไม่ได้ โดยมองว่า อภินิหารหรือสิ่งที่เหนือธรรมชาตินั้นเป็นเพียงความเชื่อที่งมงายไร้สาระ ไม่มีประโยชน์ที่จะใส่ใจหรือสนใจ เพราะไม่เชื่อว่าจะก่อให้เกิดผลใดๆกับตนได้ เพราะคนในยุคนี้มีความเป็นวัตถุนิยมค่อนข้างสูง และมุ่งที่จะหาความสุขใส่ตัวจากเทคโนโลยี มากกว่า ความสุขทางด้านจิตใจ ความต้องการที่เกินพอดีนี้ทำให้ต้องแสวงหามากขึ้น นำไปสู่การแก่งแย่งแข่งขัน หรือแม้แต่การแย่งชิงเพราะขาดปัญญาที่ควรตระหนักรู้ แม้เทคโนโลยีหรือความเจริญทางวัตถุจะสูงขึ้น แต่การละเลยการแก้ไขปัญหาด้านจิตใจเพราะยึดติดวัตถุมากเกินไป ด้วยเพราะมีแนวคิดผิด ๆ ที่ว่า วิทยาศาสตร์เท่านั้นจะทำให้คนมีความสุขได้ โดยมองด้านดีของวิทยาศาสตร์แต่เพียงอย่างเดียว ในขณะที่ความเจริญทางวิทยาศาสตร์ด้านลบกลับกลายเป็นผลกระทบต่อโลกอย่างมหาศาล คือนำไปผลิตอาวุธสงครามเพื่อทำลายล้างมนุษย์ด้วยกันเอง

ในสงครามโลกครั้งที่ 1 และ 2 ที่ทำให้มนุษย์บาดเจ็บล้มตายเป็นจำนวนมาก ซึ่งสุดท้ายแล้ว ก็ทำให้มนุษย์เกิดความทุกข์มากขึ้น

ส่วนสังคมตะวันออก กระบวนทัศน์ในเรื่องวัตถุนิยมนั้นซ้ำกว่าสังคมตะวันตก เหตุผลก็เพราะว่า ตะวันออกมีวัฒนธรรมที่ค่อนข้างกลมกลืนกับศาสนาเรียกว่าศาสนาเป็นเนื้อเดียวกันกับวัฒนธรรมก็ได้ ดังที่ ออกตาวิโอ ปาซ (Octavio Paz) นักเขียนชาวเม็กซิกันซึ่งได้รับรางวัลโนเบลสาขาวรรณกรรมปี 1990 ผู้เขียนเรื่อง *The Labyrinth of Solitude* ได้วิจารณ์วัฒนธรรมตะวันตก และวัฒนธรรมลาตินอเมริกันไว้ในวรรณกรรมของตนว่า คนตะวันตกมีพรสวรรค์ในการทำให้อยู่ตรงกันข้ามกัน (คู่ขัดแย้ง) และมองทุกอย่างเป็นขาวหรือดำ จึงทำให้ไม่สามารถตกลงประนีประนอมกันได้ แต่ในวัฒนธรรมตะวันออกนั้น เป็นวัฒนธรรมที่มีอัจฉริยภาพ ในการทำให้สิ่งที่อยู่ตรงกันข้ามกัน สามารถอยู่ร่วมกันได้ เขายกตัวอย่างพุทธศาสนา ซึ่งเขาเห็นว่า เป็นปรัชญาที่วิพากษ์ความเป็นจริง และสภาวะของมนุษย์ ได้อย่างน่าพิศวง โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องสัจธรรม ซึ่งเป็นสภาวะที่อธิบายถึงความเป็นอยู่และความไม่มีอยู่ ความจริงและความไม่จริง รวมอยู่ด้วยกันอย่างกลมกลืนเป็นเนื้อเดียวได้โดยไม่ขัดแย้งกัน (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2544, หน้า 1) ดังนั้น กระบวนทัศน์หรือความเชื่อในเรื่องสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติ รวมถึงอิทธิฤทธิ์ของพระพุทธรูปเจ้าชะนาก็ยังคงเป็นที่นับถือ และเป็นความเชื่อของสังคมตะวันออกไม่เว้นแม้แต่ในประเทศไทยอยู่เช่นเดิม เพราะสังคมตะวันออกนั้นศาสนากับวัฒนธรรมได้หล่อหลอมกลายเป็นเนื้อเดียวกันนั่นเอง จะเห็นได้จากชาวพุทธในประเทศไทย ยังคงสวดมนต์ด้วยพระพุทธรูปมงคลคาถาบทนี้ เพื่อความเป็นสิริมงคลและป้องกันภัย อุปัทวันตรายต่างๆ ใช้เป็นบทสวดมนต์ให้พรในที่ต่าง ๆ การสวดมนต์หมู่เพื่อจัดหรือบรรเทาปัญหาที่เกิดขึ้นในประเทศหรือแม้แต่การสวดถวายพระพรในพระราชพิธีสำคัญๆ ก็ยังคงกระทำต่อเนื่องกันมา เพราะเชื่อมั่นว่าเป็นพระคาถาแห่งชัยชนะอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธรูปเจ้าจะสามารถบันดาลในสิ่งที่ปรารถนาให้ตนได้

5. กระบวนทัศน์นวยุค หรือกระบวนทัศน์อนาคต (Post Modern Paradigm) มนุษย์ เริ่มสงสัยในวิทยาศาสตร์ว่าจะมีประโยชน์อย่างเดียวยุติหรือ เพราะแม้ว่าวิทยาศาสตร์จะสร้างสรรคให้เกิดขึ้นในโลกมนุษย์ได้ แต่ก็ทำลายมนุษย์ได้ด้วยเช่นกัน ทำให้เกิดแนวคิดที่เป็นกระบวนทัศน์เชิงคุณภาพ เพื่อสร้าง "สมดุล-สมบูรณ์-สุขภาวะ" ให้แก่คนในสังคม กระบวนทัศน์นวยุค ให้ความสำคัญ และเคารพศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ มองว่า เห็นคนเป็นคน เห็นมนุษย์เป็นมนุษย์ ทั้งดงามด้วยร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ทุกคนมีกิเลส มีความต้องการไม่เหมือนกันและไม่เท่ากัน จึงสร้างปัญหาต่างๆ ได้ไม่เท่ากัน ดังนั้น ทุกคนต้องร่วมมือกันแก้ไขปัญหา มิใช่ปล่อยให้เป็นการของใครคนใดคนหนึ่ง ส่งเสริมความดี และป้องกันความเลว มุ่งขจัดความชั่วร้ายในตัวตน มิใช่ทำร้ายบุคคล สนองความต้องการพื้นฐานมากกว่าความต้องการส่วนเกิน เชื่อว่าแนวคิดนี้จะป็นหนทางแก้ไขปัญหาสังคมที่ถูกต้อง (กิริติ บุญเจือ, 2545, หน้า 20-26)

เมื่อสังคมยึดติดวัตถุนิยมมากเกินไป เพราะความสะดวกสบายจากความเจริญทางเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ มนุษย์ก็เริ่มพบว่า ความสุขจากเทคโนโลยีนั้นแม้จะให้ความสุขทางกาย แต่ไม่อาจให้ความสุขทางจิตใจได้ แต่กลับทำให้เป็นทุกข์มากขึ้น เพราะพื้นฐานของความสุขทางจิตใจต่ำลง กระบวนทัศน์นวยุคนี้ จึงหันกลับไปหาต้นเหตุของความทุกข์ และหนทางที่จะแก้ไข ด้วยการมองทุกอย่างเป็นบวกคือยอมรับความแตกต่างของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และยอมรับว่ามนุษย์มีกิเลสไม่เท่ากัน เพื่อให้เกิดการประนีประนอมที่จะสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นในสังคมโลก และเห็นว่าการแก้ไขต้องทำเป็นระบบองค์รวมคือการพัฒนาทั้งด้านวัตถุ จิตใจ และสติปัญญาไปพร้อมๆ กัน ด้วยการหันไปมองจุดดีของแต่ละอย่างมาใช้เพื่อผสมผสานให้เกิดสัมพันธภาพในทุกระบบของวงจรชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด และให้การยอมรับคุณค่าทางศาสนาที่ให้ความสุขด้านจิตใจ และสติปัญญาที่จะระงับดับทุกข์ของมนุษย์ว่ามีความสำคัญเช่นเดียวกัน ด้วยการยึดถือหลักวิจารณ์ญาณ คือ รู้จักวิเคราะห์ ประเมินค่า รู้จักเลือกเก็บคุณค่ามาใช้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต อาศัยปรัชญาโลกาภิวัตน์ที่ใช้

วิจารณ์ญาณอย่างแท้จริงเพื่อความสุขและสันติภาพแห่งมวลมนุษยชาติ และแม้จะมีแนวคิดแบบใหม่ขึ้นมา แต่การยอมรับข้อดีของกระบวนทัศน์อื่นๆ ที่ผ่านมาก็เป็นความคิดเชิงบวกเช่นเดียวกัน เพราะถ้าเรามองส่วนที่ดีของความเชื่อในอภินิหารที่พระพุทธรูปเจ้าทรงชนะมาร และการสวดมนต์พุทชยมงคลคาถาเพื่อสรรเสริญพระพุทธรูปและชัยชนะอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธรูปเจ้าด้วยความเชื่อที่ว่าจะสามารถป้องกันอันตรายและขจัดอุปสรรคต่างๆ ในชีวิตได้ แม้ว่าจะเป็นการหวังผลตอบแทน แต่การกระทำเช่นนั้นบ่อยๆ ย่อมทำให้จิตใจมีที่ยึดเหนี่ยวในความดี และเกิดสมาธิ สร้างสติสัมปชัญญะ นำไปสู่ปัญญาที่จะแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่แท้จริงในชีวิตได้จริง

5. บทสรุป

มารในความหมายของพระพุทธศาสนา ไม่ได้มีแต่เพียง พญามารเท่านั้น แต่ยังมีมารอื่นๆ ที่เกิดขึ้นกับร่างกายและจิตใจมนุษย์ตลอดเวลาอีกด้วย มารทั้งหลายเหล่านี้ เกิดขึ้นกับร่างกายจิตใจของมนุษย์ตลอดเวลา การจะเอาชนะมารเหล่านี้ ต้องอาศัยปัญญาจึงจะแก้ไขได้ เพื่อที่จะบรรเทาความทุกข์ต่างๆ ของมนุษย์ในโลกปัจจุบันและช่วยให้มนุษย์พ้นไปจากความทุกข์ได้ในที่สุด ความเชื่อในอภินิหารของพระพุทธรูปเจ้าจึงเป็นอุบายที่จะให้มนุษย์ในกระบวนทัศน์ต่างๆ ได้เข้าถึงแก่นธรรมอันแท้จริง และเพื่อกำจัดมารในจิตใจของมนุษย์ให้หมดสิ้นไปได้ในที่สุด เมื่อมนุษย์เกิดปัญญาได้เข้าถึงแก่นธรรมแล้ว ความเชื่ออื่นๆ ก็จะไม่หมดไป เพราะรู้ประจักษ์แจ้งด้วยปัญญาของตนเอง นั่นแหละจึงจะเป็นการชนะมารที่แท้จริงของมนุษย์ ที่มีความเชื่อในอภินิหารของพระพุทธรูปเจ้าเป็นปฐมบท ดังสุภาษิตที่ว่า “รบชนะศัตร้อยครั้ง ไม่เท่ากับชนะใจตัวเองเพียงครั้งเดียว” และชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของมนุษย์ ก็คือการหลุดพ้นจากความทุกข์อย่างถาวรนั่นเอง กระบวนทัศน์ที่เริ่มต้นจากความศรัทธาหรือความเชื่อในสิ่งลึกลับ หรือสิ่งที่มองไม่เห็นชนิดที่เชื่อแบบไม่มีเหตุและผล และเคยมองกันว่ามกายไร้สาระ ได้พัฒนาไปสู่การค้นหาคำความจริงมากยิ่งขึ้นเรื่อยๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสติปัญญาของมนุษย์ และสังคมนั้นๆ อย่างไรก็ตาม ความเชื่อเรื่องอภินิหารของพระพุทธรูปเจ้าชนะมารที่ยังคงสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ ย่อมเป็นอุบายให้มนุษย์มั่นคงอยู่ในความดีโดยมีพระพุทธรูปเจ้าทรงเป็นต้นแบบ เพื่อที่ความเชื่อหรือศรัทธาเหล่านี้ จะพัฒนาไปสู่ปัญญาที่ถูกต้องแท้จริง ปัญญาที่ประจักษ์ดังอาวุธ จะช่วยให้มนุษย์สามารถขจัดอุปสรรคทั้งหลายในชีวิต และทำให้มนุษย์เอาชนะมารทั้งหลายที่อยู่ในจิตใจได้อย่างเด็ดขาด สามารถก้าวไปสู่ความเป็นพุทธะ และพ้นทุกข์อย่างแท้จริงได้ในที่สุด

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา. (2525). **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับหลวง**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- กิริติ บุญเจือ. (2545). **ชุดปรัชญาและศาสนาเซนต์จอห์น เล่มต้น**. กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2544). **บทความการบรรยายเรื่อง อนาคตการเมือง-การตื่นขึ้นทางวัฒนธรรม**. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ท่าพระจันทร์) เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน 2544.
- ปิยรัตน์ อินทร์อ่อน. (2552). **โหล่นทวาร**. กรุงเทพฯ: สำนักงานราชบัณฑิตยสภา.
- พระญาณสังวร, สมเด็จพระสังฆราช. (2557). **เทศนานิพนธ์ 45 พรรษาของพระพุทธรูปเจ้า เล่ม 2**. กรุงเทพฯ: ธรรมะอินเทรนด์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2530). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.
- พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตโต). (2554). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. (ชำระ-เพิ่ม ช่วงที่ 1/ ยุติ). พิมพ์ครั้งที่ 17, กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2545). **สารานุกรมประวัติศาสตร์ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 2 อักษร ข-จ**. กรุงเทพฯ.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2533). **วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.